

З ЛЮБОВ'Ю ДО НАРОДІВ

**ЮВІЛЕЙНИЙ ЗБІРНИК
НА ПОШАНУ
ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА
НАН УКРАЇНИ
ВСЕВОЛОДА ІВАНОВИЧА
НАУЛКА**

**З НАГОДИ 80-ЛІТТЯ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ**

З любов'ю до народів: Ювілейний збірник на пошану члена-кореспондента НАН України Всеволода Івановича Наулка з нагоди 80-річчя від дня народження. – К., 2013. – 356 с.

У збірнику, присвяченому ювілейній даті у житті завідувача Відділу пам'яток духовної культури Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, відомого етнологі і археографа, члена-кореспондента НАН України, професора, Заслуженого працівника освіти Всеволода Івановича Наулка, вміщено деякі біографічні відомості про ювіляра, а також наукові праці з проблем українознавства, етнічної демографії, історичного джерелознавства, археографії, підготовлені його колегами та учнями. Наводяться також документальні матеріали, які публікуються вперше.

Матеріали подано в авторській редакції.

Редакційна колегія:

Сохань П. С. (голова), *Адамович Б. С., Бурім Д. В., Маврін О. О., Мицик Ю. А., о., Піскун В. М., Скрипник Г. А., Старков В. А.* (відповідальний секретар)

Упорядкування та загальна редакція

В. А. Старкова

*Рекомендовано до друку
на засіданні Вченої ради Інституту української археографії
та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України
(протокол № 3 від 25 червня 2013 р.)*

ISBN 978-966-02-7055-8

© Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М.С. Грушевського НАН України, 2013
© Автори статей, 2013

Президія
та мистецтво
сердечно віта
Ми знаєм
України, чий
країні, а й за
До свого
опублікован
дослідження
населення У
відколи жи
розвідки в Б
"Советский
культура в с
отношения"
"Етнонаціон
альбоми"
в дослідже
знавства й
знавчої спр
ного музею
музею при
Ваша
організаці
образотво
ельним п
поллюван
етнологів.
взіти Укр
Широ
представ

ЗМІСТ

<i>Жулинський Микола</i> . Вітання	3
<i>Сохань Павло, Маврін Олександр</i> . Вступнє слово	5
Від упорядника	6
Persona	
<i>Потульницький Володимир</i> . Слово про ювіляра	9
<i>Воронко Олег</i> . Славний ювілей!	14
<i>Гирич Ігор</i> . Всеволод Наулко: rischi до портрету на тлі доби й етнографічної науки	16
<i>Гордієнко Дмитро, Корнієнко В'ячеслав</i> . Епізод з інтелектуальної історії: листи Всеволода Наулка до Ярослава Дашкевича	20
<i>Драмарецький Борис</i> . З історії однієї долі	25
<i>Пономарьова Ірина</i> . Всеволод Іванович Наулко – дослідник греків Приазов'я	28
<i>Притулик Наталія</i> . “Невипадкові випадковості” в етнології та на життєвих перехрестях її дослідника	37
<i>Семко Дмитро</i> . Епістолярна спадщина М.С. Грушевського в дослідженнях В.І. Наулка	41
Студії	
<i>Калакура Ярослав</i> . Історичні та теоретико-методологічні засади української археографії	59
<i>Ананьева Тетяна</i> . Репрезентация власти: киевский сценарий 1829 года	68
<i>Боряк Олена</i> . Нормативний канон поведінки в традиційній культурі українців: заборони, пов'язані з ткацтвом	78
<i>Верба Ігор</i> . Історик Кость Штеппа: відомий і невідомий	88
<i>Ганчев Олександр, Мільчев Володимир, Прігарін Олександр</i> . “Туканци”: питання формування однієї субетнічної групи болгар України	95
<i>Гриценко Павло</i> . Лінгвістичне картографування на тлі етнічних процесів	109
<i>Дивний Іван</i> . Мирський некрополь Козелецького Георгіївського монастиря: спроба персоналізації	128
<i>Зіневич Наталія</i> . Український контекст наукової біографії академіка Олексія Петровича Баранникова (перша третина ХХ ст.)	137

Калакура Олег
Говальчук Миха
 від наступу
Корнієнко В'яч
 (до питанн
 № 166/167
Бурочкін Олек
 гостиннос
Левикін Володи
Макарчук Сте
 та художн
 матеріала
Тавлюченко О
 в Одесі . .
Тіскун Валени
 (з привод
 на схилі
Буденко Нат
 інтеліген
Стариков Гр
 Базилев
 у 1938–1
Старков Ва
 початку
Стьопченко
 історіог
Черкаська К
Бурім Дмит
 в Німеч
 галузе
Мицик Юр
Тарасенко
 Кравч
Федорук Я
 в Кабі
Черченко

Віршовані
Наші авто

До спогадів долучено відомий епістолярій та фотоматеріали з особистої колекції В. І. Наулка, які надані книзі ще більшої ваги, оскільки і самі фотоматеріали є цінними документами.

Суттєвим підходом до особистості Всеволода Івановича є той факт, що він долучився до роботи з людьми, які траплялися на його життєвих перехрестях, а саме в його особистих життях – вчителів, колег, друзів. Ця інформація подана в розділі “випадкових невідповідностей” долі автора.

Сіткаючись із досить неоднозначними життєвими ситуаціями і людьми, Всеволод Іванович в різні часи на високих посадах, він не розчарувався в людях. Невдачі в житті природної людяності і культури, почуття гумору, В. І. Наулко сприймає всі колишні труднощі легко, із вдячністю долі як своєрідне “навчання в життєвих університетах”.

Другий структурний підрозділ збірника являє собою науковий добірочний збірник. Він містить його фахові публікації, присвячені українському етнографічному часу й просторі, в тому числі – діаспорі, а також іншим етносам: єврейському, грузинському, естонському, молдовському, чеському, словацькому, польському, які проживають на території України; шведсько-українським культурно-побутовим зв’язкам; у ньому розкрито також сучасні дослідження хорватського етнографів.

Кожна зі статей має свій колорит, по-своєму цікава. Всі вони становлять певний науковий інтерес для вітчизняної етнології, оскільки в них наводяться дані про маловідомі явища традиційної культури, а також виняткові історичні дані стосовно етнонаселення на теренах України, які раніше були невідомі. Подано аналіз етнодемографічних процесів.

Помітне місце автор відводить розгляду перспектив розвитку української етнології.

Змістовними і цікавими є публікації В. І. Наулка, присвячені дослідникам української етнології Ф. Вовку, П. Чубинському, М. Антоновичу. В них та інші наукові додатки містяться також маловідомі інформації, що доповнюють наукові уявлення про українську культуру.

Особливо цінними є унікальні, здобуті вченим в архівах Франції, біографічні відомості про автора унікальних українських етнографічних альбомів “Українська Франція” Домініка Де ля Фліза, якого доля тісно пов’язана з українською етнологією.

Стиль викладу вище згаданого матеріалу свідчить про значне захоплення Всеволода Івановича дослідницькими завданнями, що, без сумніву, сприяло якості його публікацій.

До спогадів долучено відомий епістолярій та фотоматеріали з особистої колекції В. І. Наулка, які надані книзі ще більшої ваги, оскільки і самі фотоматеріали є цінними документами.

Суттєвим підходом до особистості Всеволода Івановича є той факт, що він долучився до роботи з людьми, які траплялися на його життєвих перехрестях, а саме в його особистих життях – вчителів, колег, друзів. Ця інформація подана в розділі “випадкових невідповідностей” долі автора.

Сіткаючись із досить неоднозначними життєвими ситуаціями і людьми, Всеволод Іванович в різні часи на високих посадах, він не розчарувався в людях. Невдачі в житті природної людяності і культури, почуття гумору, В. І. Наулко сприймає всі колишні труднощі легко, із вдячністю долі як своєрідне “навчання в життєвих університетах”.

Другий структурний підрозділ збірника являє собою науковий добірочний збірник. Він містить його фахові публікації, присвячені українському етнографічному часу й просторі, в тому числі – діаспорі, а також іншим етносам: єврейському, грузинському, естонському, молдовському, чеському, словацькому, польському, які проживають на території України; шведсько-українським культурно-побутовим зв’язкам; у ньому розкрито також сучасні дослідження хорватського етнографів.

Кожна зі статей має свій колорит, по-своєму цікава. Всі вони становлять певний науковий інтерес для вітчизняної етнології, оскільки в них наводяться дані про маловідомі явища традиційної культури, а також виняткові історичні дані стосовно етнонаселення на теренах України, які раніше були невідомі. Подано аналіз етнодемографічних процесів.

Помітне місце автор відводить розгляду перспектив розвитку української етнології.

Змістовними і цікавими є публікації В. І. Наулка, присвячені дослідникам української етнології Ф. Вовку, П. Чубинському, М. Антоновичу. В них та інші наукові додатки містяться також маловідомі інформації, що доповнюють наукові уявлення про українську культуру.

Особливо цінними є унікальні, здобуті вченим в архівах Франції, біографічні відомості про автора унікальних українських етнографічних альбомів “Українська Франція” Домініка Де ля Фліза, якого доля тісно пов’язана з українською етнологією.

Стиль викладу вище згаданого матеріалу свідчить про значне захоплення Всеволода Івановича дослідницькими завданнями, що, без сумніву, сприяло якості його публікацій.

До спогадів долучено відомий епістолярій та фотоматеріали з особистої колекції В. І. Наулка, які надані книзі ще більшої ваги, оскільки і самі фотоматеріали є цінними документами.

Суттєвим підходом до особистості Всеволода Івановича є той факт, що він долучився до роботи з людьми, які траплялися на його життєвих перехрестях, а саме в його особистих життях – вчителів, колег, друзів. Ця інформація подана в розділі “випадкових невідповідностей” долі автора.

Сіткаючись із досить неоднозначними життєвими ситуаціями і людьми, Всеволод Іванович в різні часи на високих посадах, він не розчарувався в людях. Невдачі в житті природної людяності і культури, почуття гумору, В. І. Наулко сприймає всі колишні труднощі легко, із вдячністю долі як своєрідне “навчання в життєвих університетах”.

Другий структурний підрозділ збірника являє собою науковий добірочний збірник. Він містить його фахові публікації, присвячені українському етнографічному часу й просторі, в тому числі – діаспорі, а також іншим етносам: єврейському, грузинському, естонському, молдовському, чеському, словацькому, польському, які проживають на території України; шведсько-українським культурно-побутовим зв’язкам; у ньому розкрито також сучасні дослідження хорватського етнографів.

Кожна зі статей має свій колорит, по-своєму цікава. Всі вони становлять певний науковий інтерес для вітчизняної етнології, оскільки в них наводяться дані про маловідомі явища традиційної культури, а також виняткові історичні дані стосовно етнонаселення на теренах України, які раніше були невідомі. Подано аналіз етнодемографічних процесів.

Помітне місце автор відводить розгляду перспектив розвитку української етнології.

Змістовними і цікавими є публікації В. І. Наулка, присвячені дослідникам української етнології Ф. Вовку, П. Чубинському, М. Антоновичу. В них та інші наукові додатки містяться також маловідомі інформації, що доповнюють наукові уявлення про українську культуру.

Особливо цінними є унікальні, здобуті вченим в архівах Франції, біографічні відомості про автора унікальних українських етнографічних альбомів “Українська Франція” Домініка Де ля Фліза, якого доля тісно пов’язана з українською етнологією.

Стиль викладу вище згаданого матеріалу свідчить про значне захоплення Всеволода Івановича дослідницькими завданнями, що, без сумніву, сприяло якості його публікацій.

**„Невипадкові випадковості” в етнології та на життєвих перехрестях
її дослідника**

(Відгук на книгу В.І. Наулка „Пошуки. Роздуми. Студії”. – К.:
Український письменник, 2013)

Вихід у світ Збірника наукових праць Всеволода Івановича Наулка «Пошуки. Роздуми. Студії» – непересічна подія в українській етнодемографічній науці. До книги увійшли найбільш актуальні і значущі розвідки автора в цій галузі, а також автобіографічні спогади.

Під час первинного побіжного ознайомлення з роботою привертає увагу неоднорідність її змістового наповнення та неординарність структури: мемуарні праці, фахові публікації, фотоматеріали, рецензії, послужний бібліографічний список.

Впадає в око і той факт, що близько шостої частини книги присвячено біографічним спогадам, що складає одну із граней її унікальності. Проте це ніяк не спосіб автора привернути увагу читача до своєї особистості: наведений життєпис, швидше, – своєрідна жертва автора в ім'я української науки.

Саме через опис власного життя, який умовно виступає тлом науково цінної інформації, наведеної Всеволодом Івановичем у мемуарній частині, перед читачем відкривається завіса недоліків радянської системи, що позначалися на розвитку етнодемографічної науки. Викликає захоплення відвертість автора та його чесність перед самим собою. Дослідник не оминає гострих кутів: зі статей збірника дізнаємося про досі замовчувану денаціоналізаторську політику радянського уряду, на яку етностатистичні дані могли мати вплив, внаслідок чого приховувалися; ентузіастів-учених, які змушені були терпіти заслання, репресії, вимушене багаторічне „мовчання”, аби тільки зберегти достовірні наукові етнодемографічні дані. Серед таких, часом, був і сам автор – деякі з його наукових праць (монографія „Українці”, „Регіональний історико-етнографічний атлас...”, статті тощо) були недопущені в той час до видання з політичних причин.

Завдяки авторові оприлюднено інформацію стосовно його перепетій, зумовлених людським фактором, які перешкоджали у 70-ті рр. ХХ ст. спробам налагодити наукові зв'язки із зарубіжними колегами. На підтвердження цього факту до підрозділу збірника долучено відповідні документи (офіційне листування між Канадським інститутом українських досліджень, Інститутом етнографії ім. Миклухо-Маклая – з одного боку, і Київським державним університетом імені Т.Г. Шевченка – з іншого). Містяться свідчення і про „розгром української етнографії” в 1972 р.

Наведені відомості є надзвичайно вагомими та актуальними сьогодні як для української історії, так і для етнографії та історії вітчизняної демографічної науки, для адекватної оцінки українського минулого.

У процесі ознайомлення з наведеною в збірнику інформацією виникає бажання познайомитися із автором, дізнатися більше про його особистість.

Із перших сторінок книги дослідник етнології дозволяє читачеві

зазирнути у світ свого життя від самого дитинства, яке припало на кінець 30-тих рр. ХХ століття, – до сьогодні. Мемуарні статті ученого-етнолога сприймаються як його спостереження за власним життям зовні. У них подається також і авторська оцінка та критична переоцінка кожного вчинку та події, учасником яких був сам В.І. Наулко. Стиль викладу легкий, майже художній, доступний будь-якій читацькій аудиторії.

Дослідник знайомить читача із власною сім'єю, захопливо розповідає про стосунки із сусідами і атмосферу життя в рідному Києві в ті часи, дозволяє відчувати контраст кумедних життєвих автобіографічних ситуацій та перших вражень від жахів війни, що довелося пережити в дитячі роки.

Побутові життєві ситуації в контексті доби наводяться з етнографічною точністю, в цьому особливо відчувається вплив фаху автора. Спогади рясніють детальними описами місцевості (розташування вулиць, установ, житлових споруд у Києві), інтер'єрів помешкань (меблів, предметів побуту), стосунків між людьми різних соціальних станів, національностей. Докладно висвітлено тогочасне дозвілля дітей і молоді (ігри, захоплення – в них чільне місце посідали тоді спортивні розваги і змагання), особливості шкільного життя.

У такий спосіб авторові збірника вдалося добре передати дух епохи, скласти уявлення про тогочасні суспільні цінності, міський уклад життя, людські типажі, характери. Мимовільно в сучасного читача виникає спокуса провести паралелі із сьогоднішнім і замислитися, констатує змінюваність пріоритетів.

Спостережливий читач зверне увагу, що етнологічна сфера є не випадковою в житті Всеволода Івановича: спілкування з представниками різних культур в дитинстві у рідному дворі, в Казахстані, куди разом із матір'ю був депортований у воєнні роки, з жителями різних куточків України в етнографічних експедиціях у роки навчання – все це спрямовувало науковця в русло досліджень, пов'язаних із життям українського етносу. Всеволод Іванович постійно працював на стику суміжних наукових дисциплін – географії, етнології, демографії. Саме такий широкий професійний погляд дозволив науковцеві бачити знайомі дослідницькі об'єкти під іншими, новими кутами зору.

Значний матеріал був зібраний ученим завдяки відрядженням з науковими місіями у близько 70 країн світу. Деяка інформація являє собою штрихи, а іноді – й суттєві доповнення, до портретів відомих та видатних учених, громадських і культурних діячів ХХ ст. – світових і вітчизняних.

Глибина життєвого і професійного досвіду Всеволода Івановича Наулка – людини-Легенди, автора численної кількості монографій та інших наукових робіт різних етнонапрямків, вражає.

Надзвичайно цінними для історії етнодемографії та етнографії є відомості-спогади про інших провідних українських учених – колег В.І. Наулка (М. Рильського, К. Гуслистого, Я. Дашкевича) та зарубіжних фахівців, з якими доводилося тісно співпрацювати і спілкуватися, з якими він зустрічався на численних світових конгресах і конференціях (М.Мід,

М. Лупул, Ю. Бромлей, Ю. Лавріненко, М. Сосновий, Ю. Гаєцький та ін.). Наведені в збірнику спогади дають уявлення про тогочасне сприйняття радянських українців представниками різних націй, розкривають політичні „міфи”, що побутували в інших країнах щодо наших співвітчизників.

До спогадів долучено відповідний епістолярій та фотоматеріали з особистого архіву В.І. Наулка, які надають книзі ще більшої ваги, оскільки і самі по собі є науковими джерелами.

Суттєвим штрихом до особистості Всеволода Івановича є той факт, що він лишився вдячний тим людям, які траплялися на його життєвих перехрестях, згадавши в роботі поіменно майже кожного, чия доля так чи інакше перетиналася з його життям – вчителів, колег, друзів. Ця інформація подана в розрізі „випадкових невідповідностей” долі автора.

Стикаючись із досить неоднозначними життєвими ситуаціями і людьми, перебуваючи в різні часи на високих посадах, він не розчарувався в людях. Не втративши природної людяності і культури, почуття гумору, В.І.Наулко сприймає всі колишні труднощі легко із вдячністю долі як «навчання в життєвих університетах».

Другий структурний підрозділ збірника являє собою науковий доробок дослідника. Він містить його фахові публікації, присвячені українському етносові у часопросторі, в тому числі – діаспорі, а також іншим етносам: єврейському, грузинському, естонському, молдавському, чеському, словацькому, тюркським народностям, які проживали на території України; шведсько-українським культурно-побутовим зв'язкам; у ньому розкрито також сучасні дослідження хорватських етнографів.

Кожна зі статей має свій колорит, по-своєму цікава. Всі вони становлять значний науковий інтерес для вітчизняної етнології, оскільки в них наводяться відомості про маловідомі явища традиційної культури, а також виняткові статистичні дані стосовно етнонаселення на теренах України, які раніше були спотворені з політичних причин, подано аналіз демографічних процесів.

Окреме місце автор відводить розгляду перспектив української етнології.

Змістовними і цікавими є публікації В.І. Наулка, присвячені дослідникам української етнографії Ф. Вовку, П. Чубинському, М. Антоновичу. В них та епістолярних додатках міститься також маловідома етнографічна інформація, що доповнює сучасні наукові уявлення про українську культуру.

Особливо цінними є унікальні, здобуті вченим у Франції, біографічні відомості про автора унікальних українських етнографічних альбомів ХІХ ст. французького лікаря Домініка Де ля Фліза, якого доля тісно пов'язала з Україною.

Стиль викладу вище згаданого матеріалу свідчить про значне захоплення В.І. Наулка дослідницькими завданнями, що, без сумніву, сприяло якості їх реалізації.

Завершують посібник рецензії В.І.Наулка на монографію В.М. Кабузана „Украинцы в мире. Динамика численности и расселения. 20-е годы XVIII - века 1989 год” (М.: Наука, 2006. – 658 с.) та підручник В.Кафарського та

Б.Савчука „Етнологія” (К., 2006. – 452 с.), а також потужний бібліографічний список робіт В.І. Наулка, який становить 524 джерела.

Узагальнюючи вище зазначене, слід констатувати, що збірник наукових праць В.І. Наулка „Пошуки. Роздуми. Студії” є унікальним, на сьогоднішній день, джерелом наукових даних з історії, етнології, етнодемографії та з точки зору підходу до їх презентації. Його автора, якому вдалося охопити поглядом добу ХХ століття, без перебільшення, можна назвати „Очима епохи”. Видання Збірника дозволяє зробити наведені неоціненні матеріали доступними широкому колу читачів різних освітніх рівнів.

P.S.

Маю велике бажання і честь привітати вельмишановного Всеволода Івановича Наулка з підготовкою ювілейної праці, побажати творчості і незгасної пристрасті до життя та пізнання буття, які, судячи з мемуарних публікацій, завжди були його головним кредо.

Наталія Притулик, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри етнології та красназавчо-туристичної роботи Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка